

TRABZON'DA ÇAY TARIMININ COĞRAFİ ESASLARI

Yrd.Doç.Dr. Serkan DOĞANAY*

Özet

Türkiye çay tarımında başta gelen illerimizden birisi de Trabzon'dur. Nitekim Trabzon ili, gerek çay dikili alanlar ve gerekse de üretim miktarları bakımından, Rize'den sonra ikinci sırada bulunur. Trabzon'da tarıma elverişli arazinin (107 417.5 hektar) % 14.7'si (15 832 hektar) çay tarımına ayrılmıştır. Türkiye çay bahçelerinin (76 631 hektar) yaklaşık % 21 (15 832 hektar) kadarı Trabzon'da bulunmaktadır. 2003 yılı Türkiye kuru çay üretiminin (155 000 ton) ise, % 17.2'sini (26 660 ton) Trabzon karşılamıştır. Aynı yıl Trabzon'da çay tarımı ile uğraşan çiftçi sayısı 49 776 kişidir.

Çay, sanayi sektörüne hammadde oluşturan tarım ürünlerinden birisidir. Günümüz itibariyle Trabzon'da, 8'i Çaykur'a ait olmak üzere 32 çay fabrikası bulunmaktadır. Yıllık 65 654 ton kuru çay üretim kapasitesine sahip olan bu fabrikalarda, 3 648 personel istihdam edilmektedir. Trabzon'un temel tarım ürünlerinden olan çay, hem yetiştiriciliği, hem sanayisi ve hem de pazarlanması yönüyle çok sayıda insanın geçim kaynağı durumundadır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Çay, Çay Sanayisi

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.

Abstract

One of the leading cities in tea plantation in Turkey is Trabzon. The city is the second, after Rize, as regards the area of tea fields and the yield. 14.7 % (15 832 hectares) of the cultivable land (107 417.5 hectares) is used for tea plantation in Trabzon. Almost 21% (15 832 hectares) of the total tea plantation area (76 631 hectares) is in Trabzon. Trabzon itself has met 17.2 % (26 660 tons) of total tea production (155 000 tons) in 2003. The number of those engaged in tea plantation activity in that year is 49 776.

Tea is one of the agricultural plants used as raw materials in industry. At present, 32 tea factories operate in Trabzon, 8 of which belong to Çaykur. 3 648 workers are employed in these factories which have a capacity of producing 65 654 tons of dried tea yearly. One of the basic agricultural products, tea is an important means of earning life because of not only tea growing activity but also its industrial as-well as marketing value.

Key Words: Agriculture, Tea, Tea Industry

TRABZON'DA ÇAY TARIMININ COĞRAFİ ESASLARI

Geographical Features of Tea Plantation in Trabzon

1-Giriş

Sanayiye hammadde sağlayan ekonomik kaynaklardan biri de, tarım sektörüdür. Ürünleri fabrikalarda işlenerek çeşitli ihtiyaç maddelerinin elde edildiği kültür bitkilerine, *sanayi* veya *endüstri bitkileri* denilir. Başta iklim özellikleri olmak üzere coğrafi koşulların uygunluğu nedeniyle Türkiye, sanayi bitkileri tarımı için çok elverişli bir ülkedir (Doğanay, 1998: 134-135). Ülkemizde tarımı yapılan çok çeşitli sanayi bitkilerinden birisini de, çay bitkisi oluşturur.

Çay bitkisinin ana vatanı Asya kıtası özellikle de Muson Asya'sıdır. Sıcak ve nemli iklim bölgelerinin bir ürünü olan çay ağacı, 1-1.5 m ile 4-5 m kadar büyüyebilir. Kamelyagiller familyasına ait olan bu bitki, yıl boyunca yeşil kalan bodur bir ağaçtır (Göney, 1986: 186). Taze yaprak ve filizlerinin fabrikalarda işlenmesiyle elde edilen kuru çay, bu bitkiye esas önemini kazandırmıştır. Çay yapraklarında *tein* denilen uyarıcı bir maddenin bulunması, ayrıca yapraklardaki bazı kimyasal maddelerin suya aroma katması, günümüzde çayın en çok tüketilen içeceklerden birisi haline gelmesine zemin hazırlamıştır (Tunçdilek, 1960: 12-13). Bu yönüyle çay tarımı, milyonlarca insanın da temel geçim kaynağı durumundadır.

Dünya çay tarımına bakıldığında, gerek çay dikili alanların ve gerekse de çay üretiminin düzenli ve hızlı bir artış gösterdiği söylenebilir. Nitekim 1961'de yaklaşık 1 250 000 hektarlık çay bahçesinden 1 000 000 ton kadar kuru çay elde edilirken, 2004 yılında çay bahçesi 2 461 000 hektara üretim miktarı ise 3 271 000 tona ulaşmıştır. Belirtilen dönemde çay bahçelerindeki artış % 97, kuru çay üretimindeki artış oranı ise % 327 kadar olmuştur (www.fao.org). Günümüzde dünya kuru çay üretiminin (3 271 000 ton) yaklaşık % 80.2'sini (2 623 000 ton) sırasıyla Hindistan (845 000 ton), Ç.H.C. (821 000 ton), Sri Lanka (303 000 ton), Kenya (290 000 ton), Türkiye (205 000 ton) ve Endonezya (159 000 ton) karşılar. Buradan da anlaşılacağı üzere Dünya çay tarımında, özellikle Muson Asya'sı ülkeleri söz sahibidir.

Türkiye'de çok yeni olmasına rağmen, bugün en gelişmiş sanayi bitkileri tarım faaliyetlerinden biri de, çay tarımıdır. Ülkemizde çay tarım sahalarını başta Rize ili olmak üzere, Trabzon, Artvin, Giresun ve Ordu illeri oluşturur. Çay tarım alanlarının % 65'i (49 963 hektar) Rize, % 21'i (15 832 hektar) Trabzon, % 11'i (8 600 hektar) Artvin ve % 3 kadarı da Giresun-

Ordu (2 236 hektar) illerinde bulunur. Türkiye'de gerek çay dikim alanları ve gerekse de üretim miktarları sürekli bir artış göstermiştir. 1940 yılında 155 hektar olan çay bahçeleri, 2004 yılında yaklaşık 76 631 hektara ulaşmıştır. Aynı dönemde kuru çay üretimi ise 0.2 tondan 205 000 tona çıkmıştır. Dolayısıyla günümüzde Türkiye, Dünya çay bahçelerinin (2 461 000 hektar) % 3'üne, üretimin ise % 6.3'üne sahiptir. 2003 yılında toplanan 869 000 ton yaş çay yaprağından yaklaşık 155 000 ton kuru çay elde edilmiştir. Dolayısıyla 1 kg kuru çay üretilebilmesi için, yaklaşık 5 kg kadar yaş çay yaprağının işlenmesi gerekir. 2004 yılı itibariyle Türkiye'de çay tarımı ile ilgilenen üretici sayısı 202 431 kişidir. Çayı işleyen fabrika sayısı ise, 46'sı Çaykur'a ait olmak üzere, toplam 233 tanedir. 2003 yılında Türkiye, yaklaşık 6 000 ton kuru çay ithal ederken, 6 711 ton kadar da ihraç etmiştir. Türkiye'nin kuru çay üretimi ihtiyacını karşılamakla birlikte, dışarıdan daha kaliteli çaylar satın alınmaktadır. Bunun dışında her yıl ülkemize yaklaşık 40 000 ton kadar kaçak çay girişi, yerli üretimi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye'de Rize'den sonra çay tarımının önem kazandığı illerden birisi de Trabzon'dur. Nitekim 2004 yılı itibariyle Trabzon'da tarıma elverişli arazinin (107 417.5 hektar) % 14.7'si (15 832 hektar) çay tarımına ayrılmıştır. Günümüzde Türkiye çay bahçelerinin % 21'i (15 832 hektar), kuru çay üretiminin (2003 yılında 155 000 ton) ise % 17.2 (26 660 ton) kadarı Trabzon iline aittir. 2004 yılı itibariyle Trabzon'da çay tarımı ile uğraşan çiftçi sayısı 49 776 kişidir (Trabzon Tarım Master Planı, 2005).

Trabzon'da çay tarımı, öncelikle Rize'ye komşu olan, doğudaki ilçelerde başlamıştır. 1945 yılında Of'ta başlayan çay yetiştiriciliği, daha sonra diğer ilçelere yayılmıştır (Tunçdilek, 1960: 18-19). Günümüzde de Trabzon'da çay tarımının merkezini Of ilçesi oluşturur. Nitekim toplam çay bahçelerinin % 55'i (8 708.2 hektar) bu ilçede bulunur. Of'tan sonra çay tarımının önem kazandığı diğer ilçeler Hayrat (2 571 hektar), Sürmene (2 244.2 hektar), Araklı (712.7 hektar), Merkez ilçe (430.8 hektar), Vakıfkebir (358.7 hektar) ve Dernekpazarı (288.7 hektar) ilçeleridir. Görüldüğü üzere Trabzon'da çay tarımı daha çok doğudaki ilçelerde gelişme göstermiştir. Bunun temel nedeni yağışın buralarda fazla olması ve çay tarımının doğudaki Rize ilinden gelmesidir.

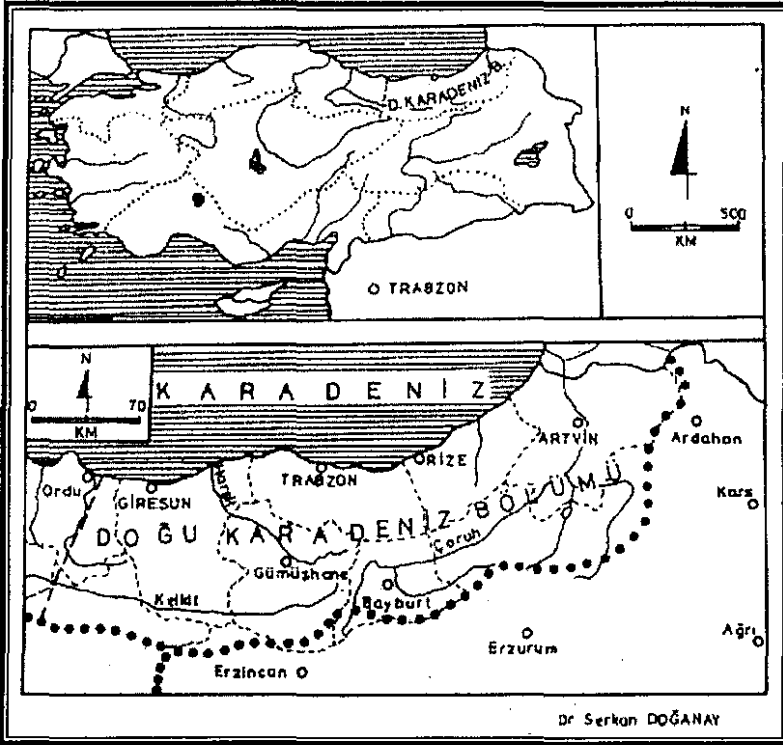
Bilindiği üzere çay, önemli bir sanayi hammaddesidir. Çay yapraklarının toplandıktan sonra iki-üç gün içerisinde işlenmesi gerekliliği, çay fabrikalarının da, Trabzon'da kurulmasına zemin hazırlamıştır. 2004 yılı itibariyle Trabzon'da, 8'i Çaykur'a ait olmak üzere toplam 32 çay fabrikası bulunmaktadır (Trabzon Tarım Master Planı, 2005). Yıllık 65 654 ton kuru

çay üretim kapasitesine sahip olan bu fabrikalarda, toplam 3 648 personel istihdam edilmektedir (Trabzon Ekonomik Raporu, 2003: 76).

Trabzon ilinde ticarî olarak yetiştirilen temel tarımsal ürünler *findık* ve *çay*dır. Kırsal nüfusun oldukça yoğun olduğu Trabzon'da, bu iki tarımsal ürün çok büyük bir önem taşımaktadır. Araştırmamıza konu olan çay, hem yetiştiriciliği ve hem de sanayisiyle birlikte Trabzon'da büyük bir istihdam kaynağı durumundadır. Ancak son yıllarda çay tarımı, çözülmesi gereken bir takım sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlara getirilecek rasyonel çözümler, yöreden gerçekleşen göçlerin azaltılmasında da bir parça olsun etkili olacaktır.

2-Trabzon'un Konum Özellikleri

Trabzon ili, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde bulunur. Batıdan Giresun, Güneyden Gümüşhane ve Bayburt illeri, güneydoğudan Erzurum, doğudan Rize ile çevrili olan Trabzon ili, kuzeyde ise Karadeniz ile komşudur (Harita 1). Trabzon ilinin Karadeniz'e olan kıyı uzunluğu yaklaşık 135 km kadardır.

Harita 1. Lokasyon Haritası.

4664 km² yüzölçümüne sahip olan Trabzon, Türkiye topraklarının % 0.6'sını oluşturur. 2000 yılı verilerine göre kilometre kareye yaklaşık 209 kişi düşmektedir. Aynı dönemde Türkiye için bu değer 83 kişi olduğu dikkate alınır, Trabzon ilinde aritmetik nüfus yoğunluğunun oldukça yüksek olduğu görülür.

İdarî olarak Trabzon ili, merkez ilçeyle birlikte 18 ilçeden oluşur. Beşikdüzü, Vakfıkebir, Çarşıbaşı, Akçaabat, Yomra, Arsin, Araklı, Sürmene ve Of Karadeniz'e kıyısı bulunan ilçeleri oluştururken; Tonya, Düzköy, Şalpaazarı, Maçka, Köprübaşı, Dernekpazarı, Hayrat ve Çaykara ilçelerinin ise Karadeniz'e kıyısı bulunmaz. Trabzon'un genellikle engebeli bir arazi üzerinde, dağınık bir yerleşme şekli gösteren 537 köyü bulunur.

Ülkemizin yüzölçümü küçük illerinden biri olan Trabzon, akarsu vadileriyle derin bir biçimde yarılmış dağlık ve engebeli alanlardan oluşur. Nitekim il topraklarının % 30'u dağlık, % 60'ı kıyıda iç kesimlere doğru gittikçe yükselen ve ortalama % 25-30 eğim gösteren alanlar ve % 10'luk bir kısmı ise düz alanlardan oluşmaktadır (Trabzon İli Çevre Durum Raporu, 1996:1). Yapılan çalışmalarda Trabzon ilinin morfolojik olarak üç bölümden oluştuğu (Ardel, 1943: 71) ve Trabzon şehrinin taraçalar üzerinde kurulduğu belirtilmektedir (Erol,1952:135). Doğu Karadeniz kıyı kesiminde yerleşmelerin, yolların ve tarımsal arazilerin üzerinde bulunduğu taraçalar, beşerî hayat açısından son derece önemlidir (Ardel, 1963: 49).

Trabzon ilinin güney kesimini, doğu-batı doğrultusunda uzanan Kuzey Anadolu Dağları'nın Doğu Karadeniz Kıyı Dağları'nı oluşturan Haldızın, Soğanlı, Trabzon ve Kalkanlı (Zigana) dağları engebelenendirir. Deniz seviyesinden başlayarak güneye doğru artan yükseklik, dağlık sahalarda 3000 m'yi bulur. İlin en yüksek noktalarını, güneydoğudaki Haldızın Dağı'nda 3193 m'ye erişen Karakaya Tepesi ile güneydeki Çakırgöl Dağı'nın Deveboynu Tepesi (3082 m) oluşturur.

Doğu Karadeniz Bölümü genelinde olduğu gibi Trabzon'da da güneydeki dağlardan kaynaklarını alan akarsular, kuzey yönündeki dağ ve platoları derin bir şekilde yarak Karadeniz'e ulaşmaktadır. Genelde kısa boylu olan bu akarsular, yatak eğimlerinin fazla olması nedeniyle, hızlı akışlıdırlar. Baltacı Deresi (51 km), Değirmendere (61 km), Föl deresi (43 km), Kalemina Deresi (46 km), Solaklı Deresi (60 km) ildeki başlıca uzun akarsulardır. Trabzon iliyle 135 km'lik komşuluğu olan Karadeniz, yaklaşık olarak 423 000 km² yüzölçümüne sahiptir. Kıyı kesiminin fazla girintili çıkıntılı olmadığı Trabzon ilindeki başlıca çıkıntıyı, Akçaabat ile Vakfıkebir arasındaki Fener Burnu adıyla da bilinen Yoro Burnu oluşturur.

2000 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, Karadeniz Bölgesi'nin nüfusu 8 439 355 kadardır. 975 137 kişilik nüfusuyla Trabzon, Karadeniz Bölgesi'ndeki 14 il arasında nüfus büyüklüğü bakımından, Samsun'dan sonra ikinci sırada bulunur.

Son sayımdan elde edilen verilere göre, Trabzon ili nüfusunun (975 137 kişi) % 49.12'sini (478 954 kişi) şehir, % 50.88'ini (496 183 kişi) ise kırsal nüfus oluşturmaktadır (Tablo 1). Ayrıca tüm sayım dönemlerinde, Trabzon ilinde belirgin bir kır nüfusu fazlalığı dikkati çeker. Trabzon il nüfusunun (975 137 kişi) % 50.1'ini (488 180 kişi) kadın nüfus oluşturur. Kırsal nüfusun cinsiyet yapısına bakıldığında, belirgin bir kadın nüfus fazlalığı dikkati çeker. Nitekim son genel nüfus sayımına göre, toplam kır nüfusunun (496 183 kişi) % 51.1'ini (253 700 kişi) kadın nüfus oluştururken, % 48.9'unu (242 483 kişi) ise erkek nüfus oluşturur (Tablo 1). Bu durum çalışmak amacıyla göç eden nüfusun, daha çok erkeklerden oluştuğunu göstermektedir.

Tablo 1. Trabzon İlinin Nüfus Durumu (2000).

	Toplam	Erkek	%'si	Kadın	%'si
İl Nüfusu	975 137	486 957	49.9	488 180	50.1
Şehir Nüfusu	478 954	244 464	51.1	234 480	48.9
Kır Nüfusu	496 183	242 483	48.9	253 700	51.1

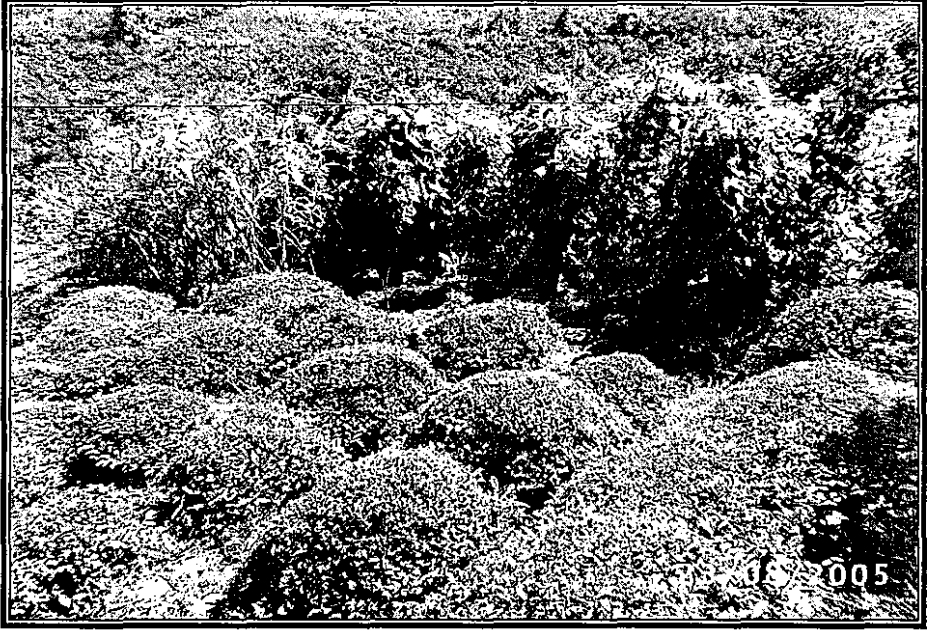
Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Trabzon.

Trabzon, ulaşım bakımından elverişli bir konumda bulunmaktadır. Nitekim gerek karayolu, gerek denizyolu ve gerekse de havayolu ulaşım imkânlarına sahiptir. Doğu Karadeniz Bölümü'nde, Samsun'dan sonra, ikinci büyük liman olan Trabzon limanı, hemen her dönemde önemini korumuştur. Trabzon'u dış dünyaya bağlayan en önemli yol, doğu-batı doğrultusunda Samsun'dan Sarp'a kadar uzanan, sahil karayoludur. Bu yolun standartlarını yükseltme çalışmaları tamamlandığında, ulaşım bakımından büyük bir rahatlık sağlanacaktır. Trabzon'un iç kesimlerle bağlantısı ise, Kalkanlı (Zigana), Vaukdağı ve Kop geçitlerini aşan Trabzon-Erzurum karayolu (E-97) ile sağlanır. Trabzon şehrinin karayolu ile Rize'ye uzaklığı 75 km, Giresun'a 136 km, Ordu'ya 181 km, Samsun'a 346 km, Erzurum'a 324 km, Ankara'ya 764 km ve İstanbul'a ise 1 078 km kadardır.

3-Çay Bitkisinin Yetiştirme Koşulları ve Sahaya Uyumu

Tohumdan veya fidanlardan yetiştirilen çay bitkisi, sıcak ve nemli iklim bölgelerine uyum sağlamış bir tarım ürünüdür (Fotoğraf 1). Kamelyagiller familyasına ait olan ve yıl boyunca yeşil kalan çay ağacı, 1-1.5 m ile 4-5 m kadar büyüyebilir (Göney, 1986: 186). Çay bitkisi

dikildikten ancak 4 yıl sonra ürün vermeye başlasa da normal ürününü altıncı senede verir.

Fotoğraf 1. Çay Bitkisinden Bir Görünüm.

Çay tarımını en çok etkileyen doğal çevre özelliği iklimdir. Çay tarımı yapılan sahalarda, aylık sıcaklık ortalamaları 20-30 °C arasında olmalıdır. Buna karşılık aylık düşük sıcaklıklar da 12 °C ile -5 °C arasında değişmelidir. Bitkinin gelişmesi bir çok bölgede 12 °C'nin altında ve 30 °C'nin üstünde azalmaktadır. Çay ağacı soğuklardan zarar görmektedir. Hava sıcaklığının sık sık -6 °C'nin altına düştüğü yerlerde, çay bahçelerinin yapay olarak soğuğa karşı korunması gerekmektedir. Sıcaklık -5 °C'ye düşünce, çayın yaprakları ve tomurcukları hemen donar. Dolayısıyla -6 °C'nin altına düşen sıcaklıklarda çay tarımı ekonomik önemini büyük ölçüde kaybeder. Düşük sıcaklıklar yanında yüksek sıcaklıklar da çay tarımını olumsuz yönde etkiler. Uzun süren yüksek sıcaklıklarda, çay yaprakları kalınlaşmakta ve sertleşmekte, bunun sonucunda elde edilen çayın kalitesi düşmektedir (Göney, 1986: 190-192).

Çay tarımını yakından etkileyen bir diğer iklim unsuru da yağışlardır. Çay ağacı oldukça yüksek miktarda yağış istemektedir. Çay tarımı için asgari yağış miktarının yılda 1 600 mm'den az olmaması ve mevsimlere eşit dağılması gereklidir. Bununla birlikte çayın iyi gelişmesinde yıllık yağış miktarının 2 400-3 000 mm arasında olması faydalıdır (Tekeli,

1943: 220-221). Yağışın yeterli olmadığı yerlerde, sulama ile bu sorunu gidermek pek faydalı değildir. Çünkü çay ağacı nispi nemi yüksek havayı sever. Düşük nispi nem oranı ve bir ayı geçen kuraklıklar, çayın kalitesi ve verimi üzerinde büyük ölçüde olumsuz etki yapar. Çay ağacının yağışlara en fazla ihtiyacı olduğu mevsim ilkbahardır. Bu mevsimde vejetatif faaliyetler artmakta ve buna bağlı olarak çay ağaçlarında yaprak sürümü hızlanmaktadır. Çay ağaçları, özellikle sıcak mevsimde zaman zaman esen sıcak ve serin rüzgârlardan hoşlanır. Fakat devamlı esen sıcak ve kuru rüzgârlar, çay ağaçlarına büyük ölçüde zarar vermektedir. Böyle yerlerde rüzgârı önlemek için, hâkim rüzgâr istikametine dik ve rüzgâr kıran ismi verilen orman şeritleri tesis edilmelidir ((Göney, 1986: 193-194).

Çayın verimi ve kalitesi üzerinde, toprak özelliklerinin etkisi büyüktür. Her şeyden önce çay tarımı yapılacak topraklar, geçirimli olmalıdır. Toprakların suyu ve havayı geçirmeleri gerekmektedir. Kil oranı yüksek olan geçirimsiz topraklar, hava ve suyun kolaylıkla hareketine imkân vermediklerinden dolayı, çay tarımına elverişli sayılmazlar. Çay tarımına en elverişli topraklar derin, geçirimli ve yer altı suyu problemi olmayan topraklardır. Çay ağacı daha ziyade killi-kumlu ve volkanik kökenli lateritik topraklardan hoşlanır. Ayrıca çay yetiştirilecek topraklar organik maddeler bakımından da zengin olmalıdır. PH değerinin ise 4-6 arasında olması uygundur (Tekeli, 1943: 224-226).

Bilindiği üzere, Karadeniz Bölgesi kıyıları boyunca, denizel etkilerin kuvvetle hissedildiği ve her mevsimi yağışlı bir iklim etkilidir. Bölgenin kıyıları boyunca yaz ayları pek sıcak değildir; en sıcak ayın ortalama sıcaklığı 22-24 °C'yi geçmez. Kış mevsimi de fazla soğuk değildir. En soğuk ayın ortalama sıcaklığı 6-7 °C kadardır (Koçman, 1993: 77-78). Sıcaklık açısından Trabzon ili incelendiğinde, çay tarımına elverişli bir özellikte olduğu görülür. Nitekim yıllık sıcaklık ortalamaları çay tarımının yapıldığı tüm istasyonlarda 13-14 °C kadardır. En sıcak aylarda (temmuz-ağustos) ortalama sıcaklık değeri 23.5 °C, en soğuk aylarda (ocak-şubat) -6.7 °C civarındadır (Tablo 2, Tablo 3).

Tablo 2. Trabzon İlinde Yıllık Sıcaklık, Yağış ve Bağıl Nem Durumu.

İçeler	Sıcaklık (°C)	Yağış (mm)	Bağıl Nem (%)
Trabzon	14.6	875.5	73
Akçaabat	14.1	755.8	73
Çaykara	12.5	572.7	74
Of	13.9	1266.6	75
Araklı	14.2	895.9	70
Arsin	13.4	704.8	78
Vakfikebir	13.9	431.5	72

Kaynak: D.M.I.G.M. verilerinden.

Tablo 3. Trabzon'da Aylık Ortalama Sıcaklık Değerleri (°C).

	O	S	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Ort.Sic.	6.7	6.7	8.3	12.2	15.7	20.4	23.5	23.5	20.0	16.4	12.0	9.3	14.6
Ort.Yük.Sic.	10.6	10.8	11.7	15.2	18.9	22.8	25.6	26.0	23.3	19.8	16.4	13.0	17.8
Ort.Düş.Sic.	4.5	4.5	5.2	8.5	12.8	16.9	19.7	20.1	17.2	13.5	10.1	6.7	11.6

Kaynak: Trabzon Meteoroloji Bölge Müdürlüğü Verileri.

Araştırma sahasında don olayı, çay tarımını etkileyen iklim unsurlarından birisidir. Sıcaklığın 0 °C'nin altına indiği günler kasım, aralık, ocak, şubat, mart ve nisan aylarında görülmektedir (Tablo 4). Yıllık toplam donlu gün sayısının 7.9 gün olduğu Trabzon'da, ocak ve şubat ayları don olaylarının sıklıkla yaşandığı aylardır. Bu aylardaki don olayları, çayın verim ve kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Çay bitkisinin yetişmesinde sıcaklık kadar yağış ve nemin de büyük etkisi vardır. Çay tarımı için asgari yıllık yağış tutarının 1 600 mm olduğu düşünülürse, Trabzon'da çay yetiştiriciliğinin en önemli doğal çevre sorununu yağış yetersizliği oluşturur. Nitekim Trabzon'da hemen hiçbir istasyonda bu yağış değerlerine ulaşılmaz (Tablo 2, Tablo 4). Sadece Of ilçesindeki 1 266.6 mm'lik yağış tutarları bu açıdan dikkat çekicidir. Zaten Trabzon ili çay tarımının merkezini de Of ilçesi oluşturmaktadır. Yıllık yağış tutarları bakımından Trabzon ili, çay tarımına çok elverişli değildir. Muson Asyası'nda tüm yıl boyunca çay hasadı devam ederken ülkemizde çay hasadının üç kez yapılması, yıllık ortalama sıcaklık ve yağış değerlerinin düşük olmasıyla ilgilidir. Yıllık yağış tutarı yanında, yağışın mevsimlere dağılışı da büyük önem taşımaktadır. Çay bitkisinin yağışa ihtiyacı en fazla ilkbahar ve yaz aylarındadır. Trabzon'da ise yağışın en az düştüğü iki mevsim ilkbahar ve yazdır (Tablo 5). Böyle olmakla birlikte Trabzon'da gerçek bir kurak mevsimin yaşanmadığını ve her mevsimin yağışlı olduğunu belirtmek gerekir. Yağışın yanında havanın nemliliği de çay bitkisinin gelişmesi ve verimi üzerinde etki yapar. Yıllık bağıl nem oranının % 73 olduğu Trabzon, bu açıdan çay tarımına elverişlidir (Tablo 4).

Tablo 4. Trabzon'da Aylık Ortalama Yağış, Nispi Nem Değerleri ile Donlu Günler Sayısının Yıllık Gidişi.

	O	S	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Yağış (mm)	81.9	4.1	62.9	58.4	52.4	56.9	37.4	54.2	79.6	126.4	106.9	84.4	875.5
Nispi Nem (%)	72	68	72	75	78	77	77	76	75	75	70	68	73
Donlu Günler	3.1	2.6	1.2	0.1	-	-	-	-	-	-	0.1	0.8	7.9

Kaynak: Trabzon Meteoroloji Bölge Müdürlüğü Verileri.

Tablo 5. Trabzon'da Yıllık Yağış Tutarlarının Mevsimlere Dağılımı (mm).

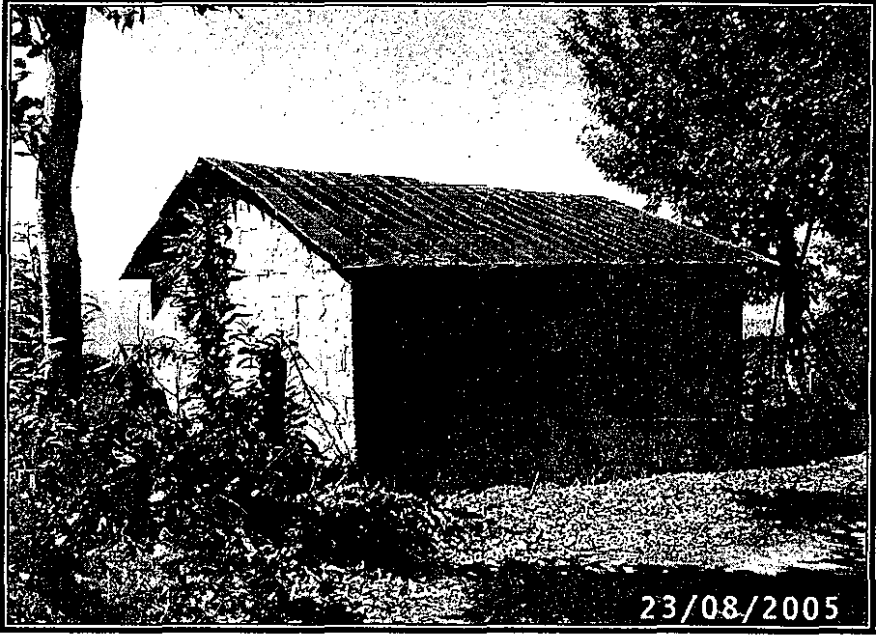
İller	İlkbahar	%'si	Yaz	%'si	Sonbahar	%'si	Kış	%'si	Toplam	%'si
Trabzon	173.7	19.8	148.5	17.0	312.9	35.7	240.4	27.5	875.5	100.0

Kaynak: Trabzon Meteoroloji Bölge Müdürlüğü Verileri.

Belirtilen bu iklim özellikleri, büyük ölçüde kıyı kesimleri için geçerlidir. İç kesimlere doğru gidildikçe iklim özelliklerinde değişiklikler meydana geleceği bilinen bir gerçektir. Sonuç olarak Trabzon ilindeki çay tarımını olumsuz yönde etkileyen iklim unsurunun özellikle yağış yetersizliği olduğu söylenebilir.

Trabzon ilinde daha çok podzolik topraklar yaygındır. Bunlar fazla yağışın etkisiyle yıkanmış asit topraklardır. Aşırı yıkanma sebebiyle, bitkilerin gelişebilmesi için gerekli olan azot, kireç ve fosfor toprakta yok denecek kadar az bulunmaktadır. Bu nedenle çay bitkisinin en fazla ihtiyaç duyduğu azot, fosfor ve potasyum gübreleme yoluyla toprağa kazandırılmalıdır. Taban suyu problemi olmayan Trabzon topraklarının PH dereceleri 5.0 ila 6.5 arasında değişmektedir. Bu toprakların bünyeleri, meydana geldikleri ana kayanın özelliklerine bağlı olmakla birlikte, killi-tın ve kumlu-tın yapıdadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Trabzon ili, toprak özellikleri açısından, çay tarımına elverişlidir.

Çay tarımı, tüm yıl boyunca bakım isteyen bir faaliyettir. Çay fidanlarının yetiştirilmesi, bahçelere taşınması, bahçelerin çapalanması, gübrenmesi, çay ağaçlarının budanması, zararlılarla mücadele ve çayın hasat edilmesi gibi konularda bilgili ve çok sayıda işçiye ihtiyaç vardır. Araştırma sahasında, çay bahçelerine uygulanan bakım faaliyetlerinin son derece yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Budama ve çapalama en az dikkat edilen bakım faaliyetlerini oluşturur. Gübreleme yapılmakta, ancak gübreler rastgele seçilmekte ve bilinçsizce kullanılmaktadır. Çay hasadı da özen gösterilmesi gereken faaliyetlerden birisidir. Mayıs ayında başlayan hasat işleri ekim ayı ortalarına kadar sürmektedir. Hasat sırasında çay ağacının taze yaprak ve sürgünlerinin alınması çok önemlidir. Ancak daha fazla çay hasat edilebilmesi için buna dikkat edilmemesi ve taze olmayan yaprak ve dalların koparılması, çayın kalitesinin düşmesine neden olur. Bu da Türkiye'de üretilen çayın en büyük sorunlarından birisini oluşturur. Geçmiş yıllarda çay hasadı daha çok elle yapılırken, günümüzde çay makası kullanılmaktadır. Araştırma sahasında çay hasadı daha çok aile bireyleri tarafından yapılır. Buna karşın çay tarımının yoğunlaştığı Of ilçesine hasat dönemlerinde Akçaabat, Vakfıkebir ve Beşikdüzü ilçelerinden işçiler gelir. Elde edilen yaş çay yaprağı fazla bekletilmeden, gerek Çaykur ve gerekse özel çay fabrikalarının çay alım yerlerine teslim edilir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Yaş Çay Yaprağı Alım Yerlerinden Bir Görünüm.

4-Trabzon'da Çay Bahçelerinin Coğrafi Dağılışı

Bilindiği üzere ülkemizde çay tarımını geliştirme çalışmaları 1924 yılında Rize'de başlatılmıştır. 1945 yılında ise Of ilçesinde tesis edilen 13.9 hektarlık çay bahçesi ile Trabzon'da çay tarımı önem kazanmaya başlamıştır. Ancak 1952 yılına kadar Trabzon'da çay tarımı Of ilçesi ile sınırlı kalmıştır. Daha sonra Sürmene ve Araklı'da gelişen çay tarımı, günümüzde diğer ilçelere de yayılmıştır. Böyle olmakla birlikte Trabzon'da çay tarımı başta Of olmak üzere, Hayrat, Sürmene ve Araklı ilçelerinde yoğunluk kazanmıştır. 1998 yılı itibariyle Trabzon'da çay tarımının yapıldığı köy/mahalle sayısı 308 kadardı (Koday, 2000: 334). Bu da Trabzon'da çay yetiştiriciliğinin, ziraat hayatı içindeki önemini açıkça göstermektedir.

Türkiye'de Rize'den sonra çay tarımının önem kazandığı illerden birisi de Trabzon'dur. Nitekim 2004 yılı itibariyle Trabzon'da tarıma elverişli arazinin (107 417.5 hektar) % 14.7'si (15 832 hektar) çay tarımına ayrılmıştır. Günümüzde Türkiye çay bahçelerinin % 21'i (15 832 hektar), Trabzon ilinde bulunmaktadır. 1945 yılında 13.9 hektar çay bahçesinin bulunduğu Trabzon, 2004 yılında 15 832 hektarlık çay dikili arazisi ile önemli bir çay tarımı sahası haline gelmiştir (Tablo 6). Zaten Trabzon ekonomisi için fındıktan sonra çay ikinci sırada bulunur. 1990-1992 yıllarında yaklaşık 20 000 hektar olan çay dikili alanların 15 800 hektara

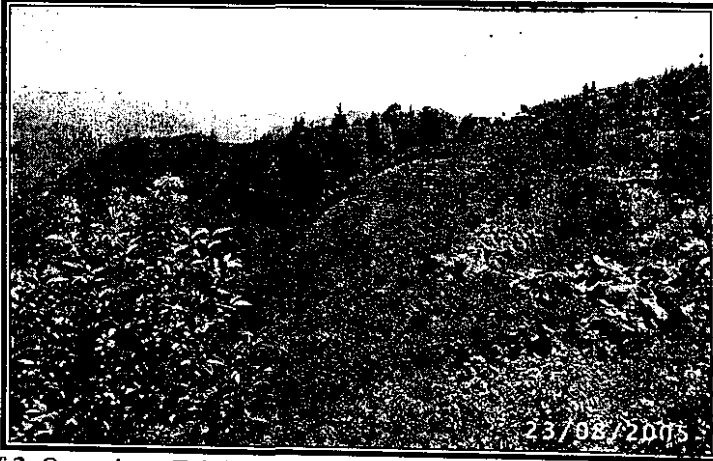
gerilemesi, ekonomik olmayan bahçelerin sökülerek fındık bahçesi durumuna getirilmesi ile ilgilidir.

Tablo 6. Trabzon'da Yıllara Göre Çay Dikim Alanlarındaki Değişimler (Hektar).

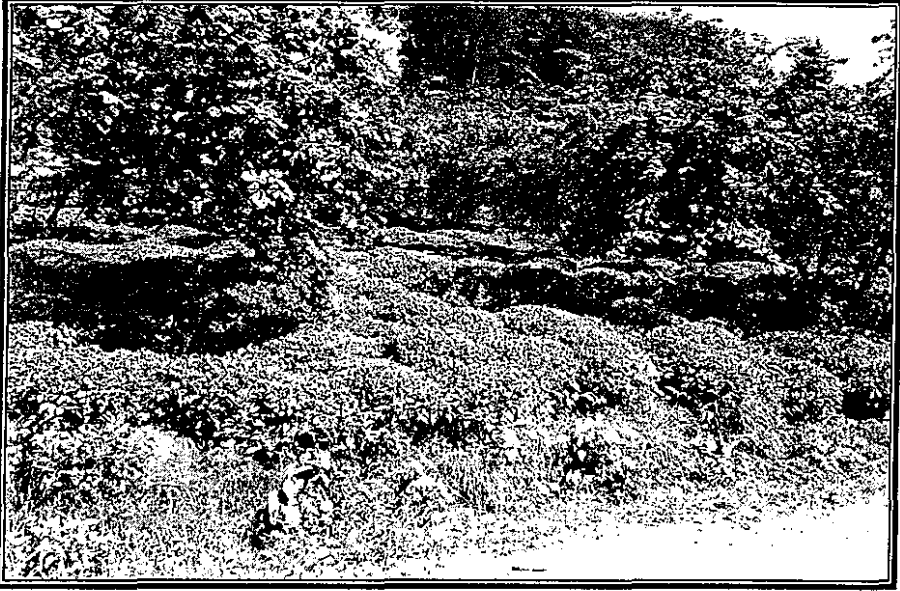
1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004
21 586	20 185	15 827	15 842	15 843	15 843	15 837	15 832

Kaynak: Trabzon Tarım İl Müdürlüğü.

Trabzon'da çay tarımı büyük ölçüde doğudaki ilçelerde önem kazanmıştır. Burada Of, Hayrat, Sürmene ve Araklı ilçeleri çay tarımının yoğunlaştığı sahalardır. Özellikle Of ilçesi, tarıma elverişli arazisinin (10 169 hektar) % 85.6'sının (8 708 hektar) çay tarımına ayrılmış olması ile dikkati çeker. Yağış şartlarının daha elverişli olması yanında, çay tarımının Rize'den doğuya doğru yayılması böyle bir gelişmeye zemin hazırlamıştır. Trabzon'da çay tarımı genellikle 300-400 m yükselti kuşağında yapılmakla birlikte 500-600 m yüksekliklerde de çay bahçelerine rastlanır. Çay ürününde destekleme alımlarının yapılması, halkın çay tarımına yönelmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle özellikle orman ve mera alanları, çay bahçesi haline getirilmiştir (Fotoğraf 3). Yükseltisi fazla olan ormanlık alanların çay bahçesine dönüştürülmesi, kalite düşmesine neden olurken, yanlış arazi kullanımı sonucu doğal dengenin bozulması gibi ciddi sorunları da gündeme getirmektedir. Trabzon'da çay tarımı zaman zaman mısır, fasulye, fındık ve diğer meyvelerle birlikte iç içe yapılmaktadır. Daha çok fındık bahçeleri içerisinde rastlanan çay bitkileri, verim bakımından düşük değerler gösterirler (Fotoğraf 4). Bu nedenle iklim ve toprak özelliklerine uygun olarak tek tip tarım ürününün yetiştirilmesi daha ekonomik olacaktır.

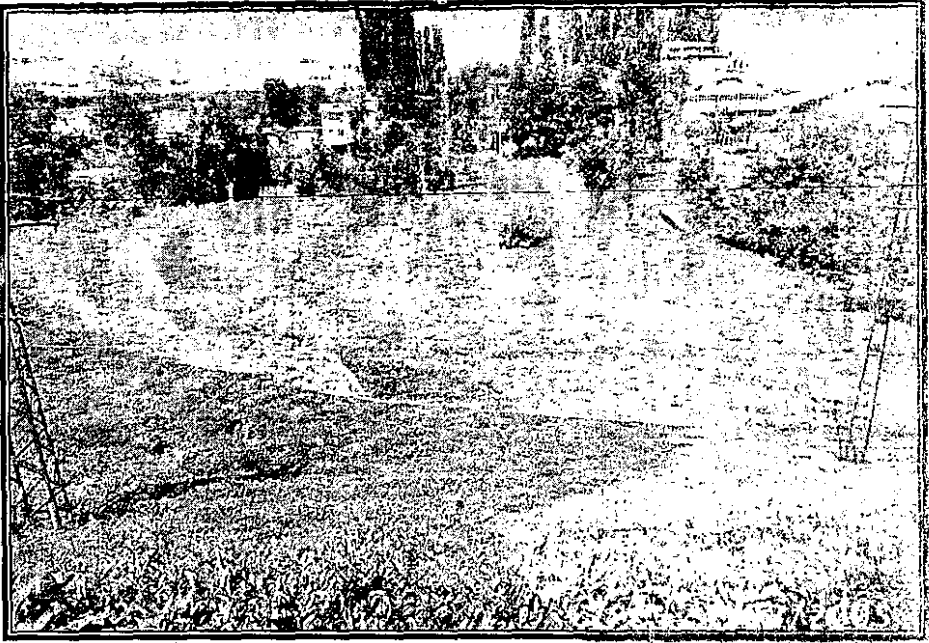

Fotoğraf 3. Ormanların Tahrip Edilerek Çay Bahçesine Dönüştürüldüğü Alanlardan Bir Görünüm (Fotoğraf, Merkez İlçeye bağlı yaklaşık 800 m yükseklikteki Okçu Köyü'nden alınmıştır).

Fotoğraf 4. Fındık Bahçesi İçerisinde Yapılan Çay Yetiştiriciliğinden Bir Görünüm (Fotoğraf Merkez İlçeden Alınmıştır).

Trabzon'da çay dikili alanların büyüklüğü bakımından Of (8 708.2 hektar), Hayrat (2 571.0 hektar), Sürmene (2 244.2 hektar) ve Araklı (712.7 hektar) ilçeleri başta gelir (Tablo 7, Şekil 1, Harita 2). Nitekim Trabzon'un doğusunda bulunan bu dört ilçenin çay dikim alanları toplamı 14 236.1 hektar kadardır. Bu da, Trabzon ili çay bahçelerinin (15 832 hektar) yaklaşık % 89.9'u demektir. Bununla birlikte Of ilçesi, adeta çay tarımının merkezi durumundadır (Fotoğraf 5). Nitekim Trabzon'daki çay dikili alanların % 85.6'sı (8 708.2 hektar) bu ilçede bulunmaktadır. Bunlardan başka Merkez ilçe (430.8 hektar), Vakfıkebir (358.7 hektar), Dernekpazarı (288.7 hektar), Beşikdüzü (142.7 hektar), Çaykara (115.3 hektar) ve Köprübaşı (110.8 hektar) çay tarımının önem taşıdığı diğer ilçelerdir (Fotoğraf 6). Çarşıbaşı (74.9 hektar), Yomra (47.1 hektar), Arsin (26.1 hektar) ve Akçaabat (0.8 hektar) çay bahçelerinin en az olduğu ilçelerdir. Trabzon'da çay bahçelerinin az olduğu yerlerde daha çok fındık tarımının önem kazanmış olduğunu belirtmek gerekir. Kıyı kesiminde bulunan ilçelerin toplam çay bahçesi büyüklüğü 12 746.2 hektardır. Bu da Trabzon'daki çay dikili alanların % 80.5 kadarıdır. İklim koşullarının kıyı kesimlerinde çay tarımına daha elverişli olması, böyle bir gelişmeye zemin hazırlamıştır. Trabzon'daki çay bahçelerinin ancak % 19.5'i (3 085.8 hektar) denize kıyısı olmayan ilçelerde bulunur.

Fotoğraf 5. Of İlçesindeki Çay Bahçelerinden Bir Görünüm.

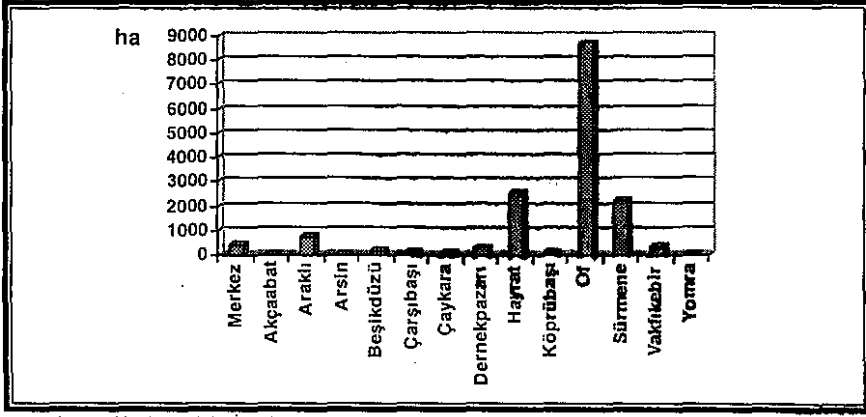

Fotoğraf 6. Merkez İlçedeki Monokültür Çay Bahçelerinden Bir Görünüm.

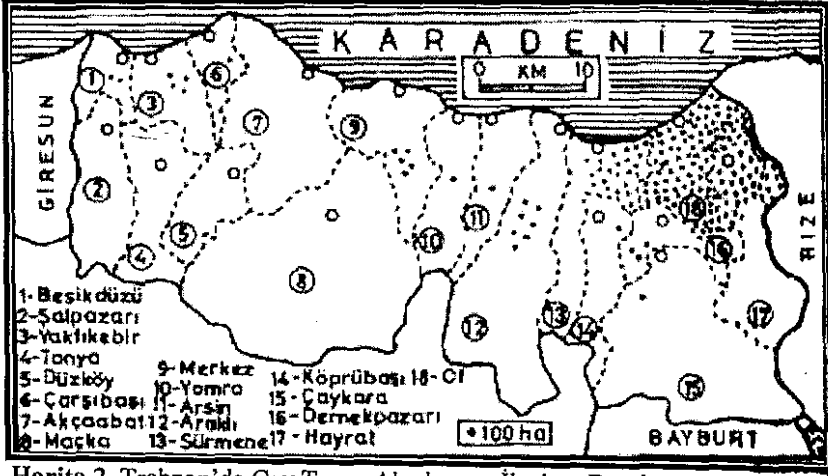
Tablo 7. Trabzon'da Çay Tarım Alanlarının İlçelere Dağılışı (2004).

İlçenin Adı	Çay Bahçesi (Ha)	İlçenin Adı	Çay Bahçesi (Ha)
Merkez	430.8	Dernekpazarı	288.7
Akçaabat	0.8	Hayrat	2 571.0
Araçlı	712.7	Köprübaşı	110.8
Arsin	26.1	Of	8 708.2
Beşikdüzü	142.7	Sürmene	2 244.2
Çarşamba	74.9	Vakfikebir	358.7
Çaykara	115.3	Yomra	47.1
		TOPLAM	15 832

Kaynak: Trabzon Tarım İl Müdürlüğü.

Şekil 1. Trabzon'da İlçelere Göre Çay Dikili Arazi Miktarları.

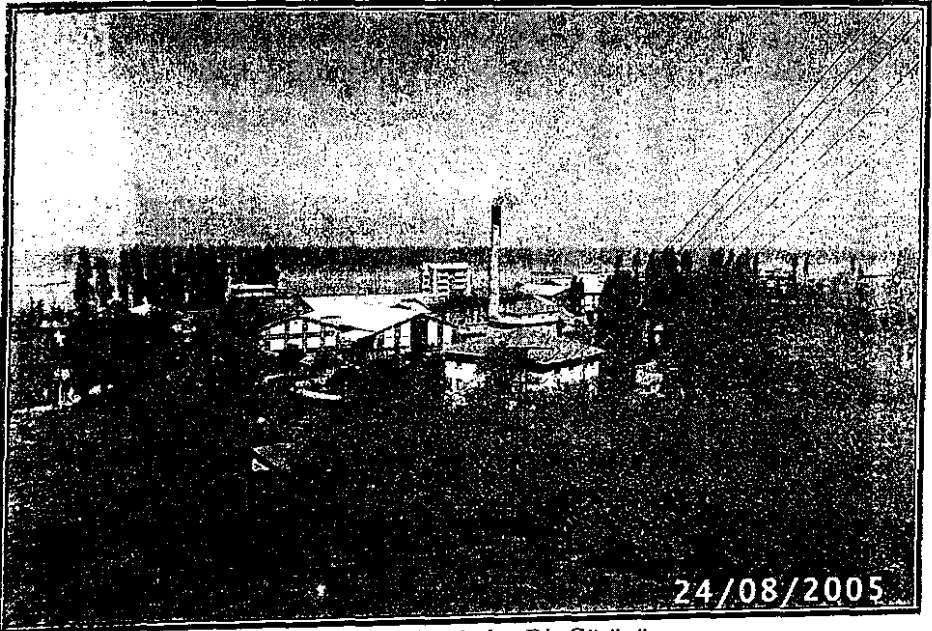
Harita 2. Trabzon'da Çay Tarım Alanlarının İlçelere Dağılımı.

5-Trabzon'da Çay Sanayisi ve Çay Üretimi

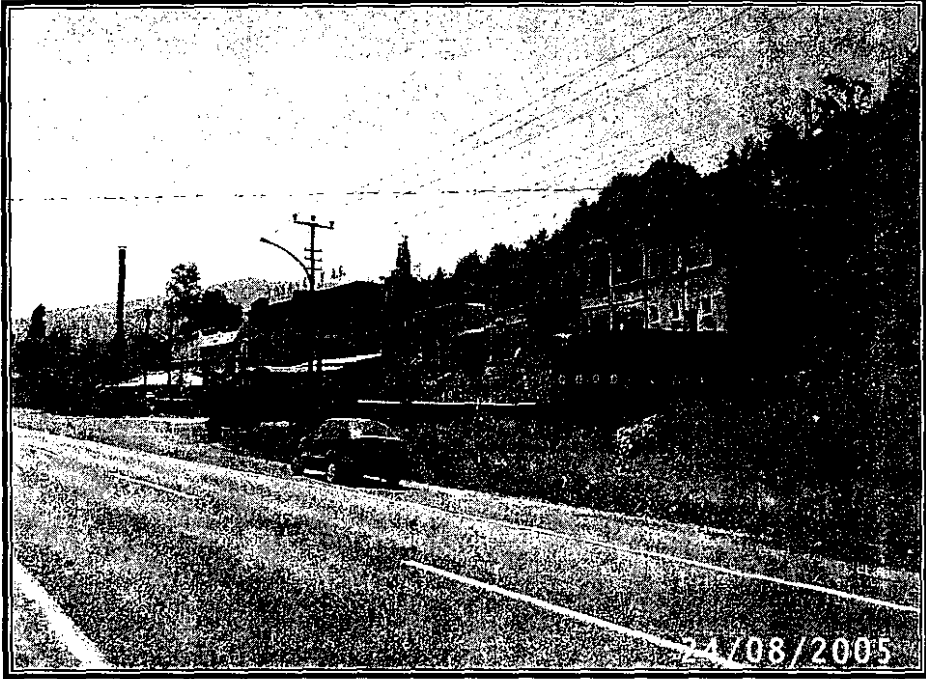
Bilindiği üzere çay, sanayi sektöründe hammadde olarak kullanılan tarım ürünlerinden birisidir. Hasat edildikten sonra kısa sürede işlenmesi

zorunluluğu, çay tarımı bölgelerinde çay fabrikalarının da kurulmasına zemin hazırlamıştır. Hasat edilen yaş çay yaprakları, çay fabrikaları adı verilen tesislerde, işlenerek kuru çay elde edilir.

20 Mayıs 1942 tarih ve 4223 sayılı kanun ile çay tarımı esasları belirlenmiş ve üretilen çaylar ise Tekel idaresine verilmiştir. Çay sanayisine özel sektörün girişi ise 1984 yılında çıkartılan 3092 sayılı kanunla gerçekleşmiştir. Destekleme alımı yapılan tarım ürünlerinden birisi olan çay, başta bir devlet kuruluşu olan Çaykur ve özel sektör fabrikalarında işlenmektedir. Günümüz itibariyle Trabzon'da, 8'i Çaykur'a ait olmak üzere toplam 32 çay fabrikası bulunmaktadır. Yıllık 65 654 ton kuru çay üretim kapasitesine sahip olan fabrikalarda, 3 648 personel istihdam edilmektedir. Çaykur'a ait fabrikalardan 5 tanesi çay tarımının yoğunlaştığı Of ilçesinde (Fotoğraf 7), diğerleri ise Hayrat (1 adet), Sürmene (1 adet) ve Araklı (1 adet) ilçelerinde bulunmaktadır. Belirtilen ilçeler aynı zamanda Trabzon'da çay tarımının en fazla önem kazandığı yerleşmelerdir. Trabzon'da faaliyet gösteren özel çay fabrikaları 24 tane olup, bunların da 11 tanesi Of ilçesindedir (Fotoğraf 8). Çaykur fabrikalarında üretilen kuru çay paketlenmeden Rize'ye gönderilmekte ve burada paketlenerek satışa sunulmaktadır. Özel sektör fabrikalarında paketleme üniteleri bulunmakta ve elde edilen kuru çay çeşitli tip ve boylarda paketlenerek pazarlanmaktadır. Üretilen kuru çaylar Türkiye'nin hemen her tarafına pazarlanmaktadır.

Fotoğraf 7. Çaykur'a Ait Of Çay Fabrikası'ndan Bir Görünüm.

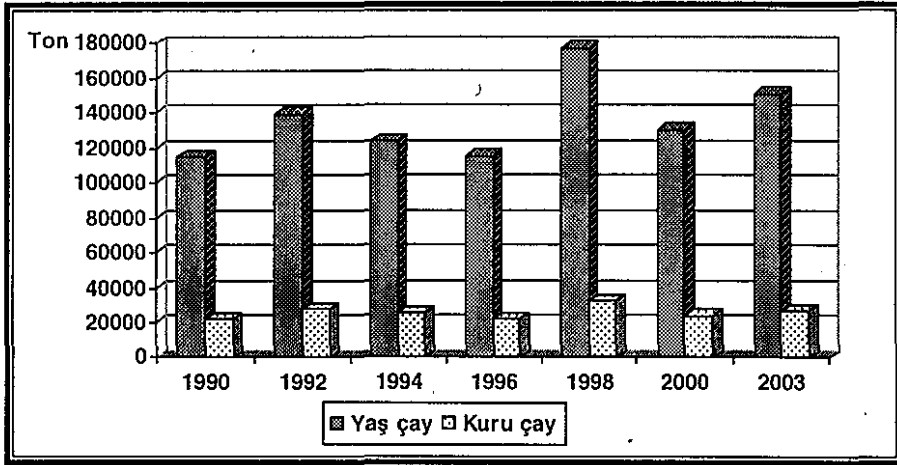
Fotoğraf 8. Of İlçesindeki Özel Çay Fabrikaları, Daha Çok Solaklı Vadisi'nde Toplanmıştır.

Trabzon'da çay üretimini yaş çay yaprağı ve kuru çay şeklinde incelemek uygun olacaktır. 1 kg kuru çay elde edilebilmesi için işlenmesi gereken yaş çay miktarı yaklaşık 5 kg kadardır. Trabzon'da yaş çay yaprağı üretiminde Of, Hayrat, Sürmene ve Araklı ilçeleri başta gelir. Trabzon ilinde 1990 yılında 114 773 ton yaş çay yaprağı işlenerek 21 900 ton kuru çay elde edilmiş, 2003 yılında ise işlenen yaş çay yaprağı 150 600 tona, üretilen kuru çay miktarı ise 26 660 tona ulaşmıştır (Tablo 8, Şekil 2). Belirtilen dönemler arasında yaş çay üretimi % 31.2 (35 827 ton), kuru çay üretimi ise % 21.7 (4 760 ton) kadar bir artış göstermiştir. Böyle olmakla birlikte Trabzon ilinde gerek yaş çay ve gerekse de kuru çay üretiminde belirli bir istikrarın olmadığı dikkati çeker. Çay dikili alanların azalmasına karşın 1998, 2000 ve 2003 yıllarında yaş çay yaprağı üretiminde gözlenen artışlar, iklim koşullarının elverişli olması ve hasat işlemi sırasında taze olmayan yaprak ve sürgünlerin de alınmasıyla ilgilidir. Bu durum çay üretiminin artmasına, ancak kalitenin düşmesine neden olur. Türkiye çay tarımının karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunlardan birisi de budur.

Tablo 8. Trabzon'da Çay Arazisi Miktarları, Yaş ve Kuru Çay Üretim Durumu (1990-2003).

Yıllar	Çay Arazisi (Ha)	Yaş Çay (Ton)	Kuru Çay (Ton)
1990	21 586	114 773	21 900
1992	20 185	139 431	27 707
1994	15 827	123 626	25 320
1996	15 842	115 067	21 969
1998	15 843	176 700	32 112
2000	15 843	130 309	23 856
2003	15 832	150 600	26 660

Kaynak: D.İ.E., Tarımsal Yapı, 1990-1992-1994-1996-1998-2000-2003'den alınmıştır.

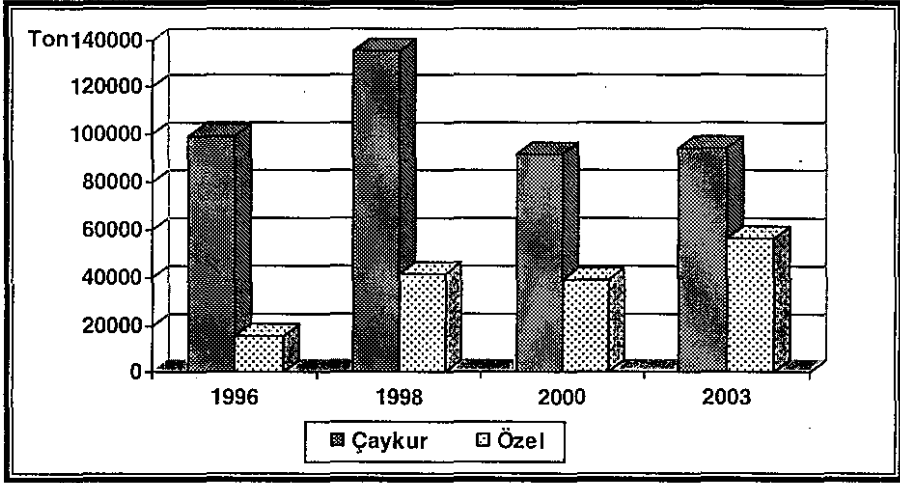
Şekil 2. Trabzon'da Yıllara Göre Yaş ve Kuru Çay Üretim Durumu.

Trabzon ilinde hem yaş çay alımlarında ve hem de kuru çay üretiminde, Çaykur'a ait 8 fabrika başta bulunur. Nitekim 1996 yılında Trabzon'da elde edilen yaş çayın (114 773 ton) % 86.5'ini (99 282 ton) Çaykur, ancak % 13.5 (15 491 ton) kadarının da özel çay fabrikaları almıştır. Günümüzde de yine yaş çay alımlarının yarıdan fazlasını Çaykur fabrikaları gerçekleştirmekle birlikte, özel fabrikaların çay alım miktarları da önemli ölçüde artış göstermiştir. 2003 yılında elde edilen yaş çayın (150 600 ton) % 62.6'sını (94 289 ton) Çaykur, % 37.4'ünü de (56 311 ton) özel fabrikalar almıştır. Görüldüğü üzere her geçen yıl Çaykur'un aldığı çay miktarları oransal olarak azalırken, özel çay fabrikalarının alım miktarları artmaktadır. Bu durumun temel sebebi, Çaykur'un ürün bedellerini peşin olarak ödememesi ve üreticilere kota koyması olarak gösterilebilir.

Tablo 9. Trabzon'da Çaykur ve Özel Fabrikaların Yaş Çay Alım Miktarları (Ton).

Yıllar	Çaykur	%'si	Özel	%'si	Toplam
1996	99 282	86.5	15 491	13.5	114 773
1998	135 075	76.4	41 625	23.6	176 700
2000	91 587	70.3	38 722	29.7	130 309
2003	94 289	62.6	56 311	37.4	150 600

Kaynak: D.İ.E. ve Trabzon Tarım İl Müdürlüğü verilerinden hesaplanmıştır.

Sekil 3. Trabzon'da Çaykur ve Özel Fabrikaların Çay Alım Miktarları.

Kısaca özetlemek gerekirse, 49 776 çiftçinin 15 832 hektarlık bir alanda çay tarımı ile uğraştığı, Trabzon'da 2003 yılı itibariyle 150 600 ton yaş çay yaprağı elde edilmiştir. Bu da aynı yıl, Türkiye toplam yaş çay üretiminin (869 000 ton) % 17.3'ünü oluşturmaktaydı. Yine 2003 yılında Türkiye'de üretilen kuru çayın (155 000 ton) yaklaşık % 17.2 (26 660 ton) kadarını da Trabzon ili karşılamıştır. 8'i Çaykur'a ait olmak üzere toplam 32 fabrikada 3 648 personel istihdam edilmektedir. Tüm bunlara çayın hasat edilmesi, fabrikalara taşınması ve pazarlanması gibi faaliyetlerin de oluşturduğu istihdam eklenirse, Trabzon ilinde çay tarımının ekonomik önemi daha da iyi anlaşılır.

6-Sorunlar, Öneriler ve Sonuç

Trabzon'da tarımsal yapının temelini oluşturan ürünlerden birisi de çaydır. İldeki ticarî tarım ürünlerden biri olan çay, sanayi sektörü için de önemli bir hammadde kaynağı durumundadır. Çay Türkiye'de doğal yetişme koşullarını, özellikle Doğu Karadeniz Bölümü kıyı kesimlerinde bulmuştur. Trabzon gerek çay dikim alanları ve gerekse de üretim miktarları bakımından Rize'den sonra ikinci sırada gelir. Çok sayıda ailenin temel

geçim kaynağı olan çay tarımı, çözüm bekleyen bir takım sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlara getirilecek rasyonel çözümler, göç hızının azaltılmasında da etkili olabilecektir. Trabzon'da çay tarımının çözüm bekleyen temel sorunlarını ve alınması gereken önlemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Aile başına düşen çay bahçesi büyüklüğünün yetersiz olması, çiftçilerin elde ettikleri kazançları azaltmaktadır. Bu da çay tarımında bir takım bakım faaliyetlerinin uygulanması imkânını ortadan kaldırmaktadır. Nitekim günümüzde Trabzon'daki çay bahçelerinin yaklaşık % 80'i 5 dönümden daha küçük işletmelerden oluşmaktadır. Daha çok miras sisteminin ortaya koyduğu bu durum, çözülmesi gereken en önemli hususlardan biridir.

- Trabzon'daki çay bahçelerinin yaklaşık % 30'unun ekonomik verim yaşını tamamlamış olması, verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Çay bahçelerinin iklim ve toprak özelliklerine uygun, verimi yüksek türlerle gençleştirilmesi kaçınılmazdır. Ancak böyle bir çalışmada üreticilere, devlet desteği sağlanmalıdır.

- Çay dikili alanların aşırı genişlemiş olması, üzerinde durulması gereken bir başka sorundur. Özellikle orman ve mera alanları tahrip edilerek çay bahçesine dönüştürülmüştür. Bu da doğal denge bozulmalarını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca yağış ve toprak özellikleri nedeniyle ekonomik olmayan çay bahçeleri sökülerek alternatif tarım ürünlerine önem verilmelidir. Kivi, bu alternatif ürünlere bir örnek olabilir.

- Çay tarımı, tüm yıl boyunca bakım isteyen bir faaliyettir. Çay fidanlarının yetiştirilmesi, bahçelere taşınması, bahçelerin çapalanması, gübrelenmesi, çay ağaçlarının budanması, zararlılarla mücadele ve çayın hasat edilmesi en önemli bakım faaliyetleridir. Araştırma sahasında, çay bahçelerine uygulanan bakım faaliyetleri son derece yetersiz ve bilinçsiz bir şekilde sürdürülmektedir. Trabzon Tarım İl Müdürlüğü tarafından yapılacak çalışmalarla bu eksiklikler giderilmelidir.

- Bilindiği üzere çay, destekleme alımlarının yapıldığı tarım ürünlerimizdendir. Bir devlet kuruluşu olan Çaykur ve özel sektör fabrikaları, yaş çay alımları yapmaktadır. Ancak Çaykur'un yaş çay alımlarında kota uygulaması ve ürün bedellerini peşin ödememesi, çay yetiştiricilerini zor durumda bırakmaktadır. Buna karşın özel sektör fabrikalarının düşük fiyatla yaş çay alımı yapması diğer bir sorundur. Bu sorunların giderilmesinde Çaykur'un yeniden yapılandırılması, çay tarım alanlarının gözden geçirilerek sınırlandırılması gerekmektedir.

- Doğu Karadeniz genelinde olduğu gibi Trabzon'da da üretilen çayın kalitesi Dünya standartlarında değildir. Özellikle yağış değerlerinin

çay tarımı için yetersiz olması ve hasadın mâkasla yapılması bu durumun temel sebepleri olarak gösterilebilir. Daha fazla yaş çay elde etmek için taze olmayan yaprak ve sürgünlerin de hasat edilmesi, kalitenin düşmesine neden olmaktadır. Bu nitelikteki yaş çayların titizlikle incelenerek alınmaması, üretilen çayın kalitesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

• Üretim maliyetlerinin yüksek oluşu, ülkemize kaçak çay girişinin engellenememesi, arz fazlasından dolayı Çaykur'un stok yapması ve ihracat için yeni pazarların bulunamaması çay tarımının çözüm bekleyen diğer sorunlarını oluşturmaktadır.

Türkiye çay tarımında önem taşıyan illerimizden biri de Trabzon'dur. Fındıktan sonra en önemli tarım ürünü olan çay, çok sayıdaki ailenin de temel geçim kaynağı durumundadır. Belirtilen sorunlara getirilecek çözümlerle çay tarımı, hem Trabzon hem bölge ve hem de ülke ekonomisi için daha rantabl bir özellik kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- ARDEL, A., 1943, *Trabzon ve Civarının Morfolojisi Üzerine Gözlemler*. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 1, Ankara.
- ARDEL, A., 1963, *Samsun'la Hopa Arasındaki Kıyı Bölgesinde Coğrafi Müşahedeler*. İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 13, İstanbul.
- D.M.İ.G.M., 1984, Ortalama, Ekstrem Sıcaklık ve Yağış Değerleri Bülteni (Günlük-Aylık). Ankara.
- DOĞANAY, H., 1989, *Tirebolu Çay Fabrikası ve Bu Fabrikaya Bağlı Çay Tarım Bölgeleri*. Coğrafya Makaleleri, Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Yay.No: 37, Coğrafya Böl. Yay No: 3, Erzurum.
- DOĞANAY, H., 1998, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası. Çizgi Kitabevi Yayınları*, Konya.
- DOĞANAY, H., ÖZDEMİR, Ü., ŞAHİN, İ.F., 2003, *Coğrafya'ya Giriş-2 (Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya)*. Aktif Yayınevi, Erzurum.
- ERİNÇ, S., 1961, *Doğu Karadeniz Kıyılarında Fön ve Termik Tesirleri Hakkında*. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 21, İstanbul.
- EROL, O., 1952, *Trabzon Sekileri Hakkında Bir Not*. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, Sayı: 1-2, Ankara.
- GÖNEY, S., 1985, *Sıcak Bölgelerde Ziraat Hayatı*. İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 116, Edebiyat Fak. Yay. No: 2732, İstanbul.
- GÖNEY, S., 1987, *Türkiye Ziraatinin Coğrafi Esasları*. İstanbul Üniv. Yay. No: 2600, Coğrafya Böl. Yay. No: 110, İstanbul.

- KADIOĞLU, Y., 2003, Akçaabat İlçesi'nin (Trabzon) Beşerî ve İktisadî Coğrafya Özellikleri. Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- KOÇMAN, A., 1993, Türkiye İklimi. Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 72, İzmir.
- KODAY, S., 2000, *Türkiye Çay Tarım Alanlarının Dağılışı ve Çay Üretimimizdeki Gelişmeler*. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 35, İstanbul.
- TEKELİ, S.T., 1943, *Rize'de Çay Yetiştirilmesinin Tabii Esasları*. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 2, İstanbul.
- TRABZON İLİ ÇEVRE DURUM RAPORU, 1996, T.C. Trabzon Valiliği İl Çevre Müdürlüğü. Trabzon.
- TRABZON EKONOMİK RAPORU, 2003, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası. Trabzon.
- TRABZON MASTER PLANI, 2005, İl Tarım Kırsal Kalkınma Master Planının Hazırlanmasına Destek Projesi. Trabzon.
- TUNÇDİLEK, N., 1960, *Türkiye'de Çay Ziraati (Gelişmesi ve Problemleri)*. İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi, Sayı: 11, İstanbul.
- ZAMAN, M., 2004, Vakfıkebir İlçesi'nin Coğrafyası. Atatürk Üniv. Yay. No: 937, Fen-Edebiyat Fak. Yay. No: 102, Araştırma Serisi No: 73, Erzurum.
- www.fao.org

